

Museu de Valls: orígens i col·leccions

JORDI PARÍS
Museu de Valls

El Museu de Valls és un projecte sorgit i impulsat per la societat civil, que es veurà acollit per l'administració municipal. La història de la seva creació travessa de cap a cap el segle xx, amb moments d'entusiasme i de decepció que s'aniran alternant.

En aquest article volem repassar la gestació del projecte i alhora fer, gairebé com un inventari, la relació dels donants més destacats que han configurat la seva col·lecció.

Obviarem deliberadament el fons arqueològic, una col·lecció ibèrica important, que ha acompanyat la història del museu, però que encara no s'ha fet visible, ni tampoc entrarem en el fons etnogràfic, centrat en el món casteller, perquè ha viscut una realitat paral·lela.

L'anhelat museu. Història de la creació del Museu de Valls

Cèsar Martinell va fer un article els anys seixanta sobre les vicissituds viscudes pel museu, i en parlava com «l'anhelat museu». Ho deia perquè la seva gestació va ser molt laboriosa. I en alguns aspectes hauríem de dir que encara no està del tot completat.¹

1. Martinell, 1965: 2-4.

En aquesta història hi ha alguns personatges nuclears que marcaran el seu esdevenidor, com el mateix Cèsar Martinell, el seu amic Joan Estillas, Francesc Blasi Vallespinosa, el matrimoni Rodón Giró, les famílies Galofre, Mercadé i Català i Daniel Giralt-Miracle, per citar-ne només els més rellevants.

Les primeres converses, documentades, sobre la necessitat de la creació del museu són de l'any 1907, quan l'escultor vallenc Anselm Nogués parlava amb Cèsar Martinell de fer el museu a la capella del Roser, on hi ha les famoses rajoles de la Batalla de Lepant, del segle XVII. Es pensava bàsicament en fer un museu d'antiguitats (figura 1).

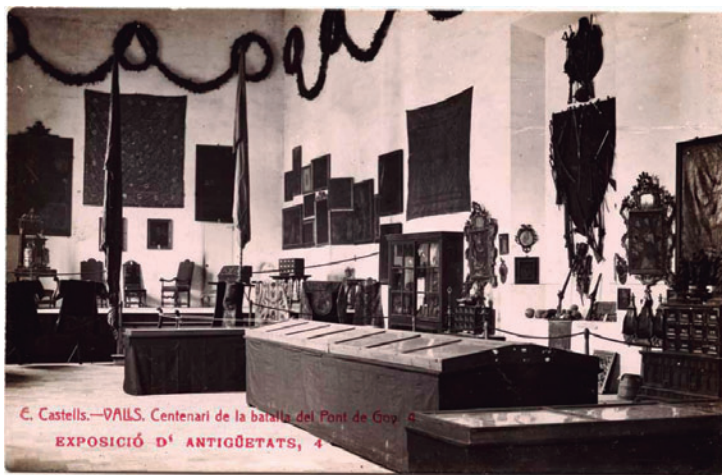

FIGURA 1. Exposició d'antiguitats celebrada l'any 1909 a Valls, amb motiu de la celebració de la Batalla del Pont de Goi. AMV.

Poc temps després, l'any 1909, el projecte es posava sobre la taula d'una manera oficial, arran de la celebració del centenari de la batalla del Pont de Goi. Dins els actes de la commemoració es va fer una important exposició d'antiguitats, que va tenir un important ressò. Passades les festes, vist l'èxit de la mostra, l'Ajuntament va prendre l'acord d'estudiar la viabilitat de fer un museu d'art i antiguitats.² I, paral·lelament, l'alcalde, Indaleci Castells, adreçava una carta al pintor vallenc Francesc Galofre Oller demanant-li la seva ajuda.³ Malauradament, pocs mesos després, deixava l'alcaldia i la iniciativa s'aturava. Però el que no es va aturar fou l'acció dels antiquaris que, a conse-

2. AMV Llibre d'Actes municipal, sessió celebrada el 18 de març de 1909.

3. Vegeu: *La Crònica de Valls*, 17-4-1909, pàg. 1-2.

qüència de l'exposició, van veure la possibilitat d'adquirir un bon nombre d'objectes a un preu raonable, per emportar-se'ls de la ciutat.

No tenim més notícies del museu fins a l'any 1912, quan una associació juvenil denominada Art i Lletres, presidida per Cèsar Martinell i amb la participació, entre d'altres, de Jaume Mercadé, va voler fomentar la idea de crear el museu. L'entitat va organitzar la primera exposició vallenca d'art modern, que no tindrà continuïtat.

L'any 1915, Indaleci Castells, aleshores regidor municipal, arran de l'assistència a la Setmana Municipal celebrada a Barcelona, va exposar al Ple les recomanacions fetes per Puig i Cadafalch sobre l'ensenyament. Parlava que:

la pedagogia moderna entent que l'adquisició de coneixements, geogràfics, lingüístics, d'història natural, etc., deu començar-se per la comarca, per ser la que ofereix més realitat vivent [...] que l'educació no s'alcansa solament amb l'adquisició de coneixements en l'escola, sinó que deu completar-se en el lloc i en la vida.⁴ (entén?)

I recomanava a les institucions municipals, entre altres mitjans, «les exposicions i instal·lació de museus locals, en els que es reflexi la geografia del terme, fauna i flora, la seua història, el seu art i les seues fonts de benestar i riquesa».⁵ Castells raonava que va recollir d'una manera especial aquesta orientació «perquè es una de les seves personals conviccions i per a donar més força a la idea de crear a Valls un Museu, cosa projectada per alguns fills de nostra ciutat com els Srs. Galofre Oller, Anselm Nogués, Eladi Homs i Mossèn Ribas».⁶

El mateix Indaleci hi tornaria a insistir en el Ple, un any més tard, arran de col·locar-se la primera pedra de la Biblioteca:

Añade que el lunes pasado, además de ponerse la primera piedra de la Biblioteca, se sembró la semilla de una idea, que no ha de pasar muchos años sin que también se convierta en piedra. Tal es la de construir un edificio para Museo. Recuerda que los señores Martinell, Nogués, *mossen* Ribas y otros ilustrados compatriotas, han propagado varias veces esta noble idea, y que el propio señor Castells se ocupó de ella en el consistorio, al recoger de labios del señor Puig y Cadafalch, una enseñanza aprendida en la Semana municipal. Dice que ha venido ahora a alentar

4. Vegeu: *Pàtria*, 31-7-1915, pàg. 3

5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*.

esta idea, la autoridad de D. Eugenio d'Ors, con lo que ha recibido un poderoso impulso.⁷

En el debat ciutadà, també hi va participar Cèsar Martinell, amb dos articles a la premsa. En el primer, arran de posar la primera pedra de la Biblioteca Popular, s'imaginava en aquell indret de la ciutat, un tríptic, format pel santuari del Lledó, ja existent, la biblioteca i davant del Museu, l'encarnació de la fe, la cultura i l'art. I en el segon article, hi exposava que a més de recollir objectes artístics, artesans i històrics de la ciutat, el Museu hauria d'oferir una visió de la història de l'art amb obres originals que es poguessin aconseguir i amb reproduccions de les millors creacions artístiques de tot el món, exposades amb finalitat educativa de cara als ciutadans i als artistes en formació. Plantejava també de donar un protagonisme a l'època barroca, ben representada a Valls amb la família Bonifàs. Les seves idees foren recollides per Eugeni d'Ors, que li va contestar en un glossa, on explicava en què estava d'acord i què no veia clar del plantejament de Martinell. Discrepava bàsicament en el tema de les obres dels artistes locals i en la necessitat de tenir un edifici propi.⁸

El tema estava prou viu perquè Martinell, aleshores arquitecte municipal, fes interessar l'alcalde en el projecte. Aquest li va encomanar un primer estudi de la instal·lació del Museu. La proposta de l'arquitecte, d'acord amb la Comissió de Cultura, era, en un primer estadi, abans de fer l'edifici de nova planta, de situar-lo en una sala dels baixos de l'edifici municipal, la que havia ocupat l'antiga oficina de telègrafs. L'informe, signat el juny de 1917, marcava un pressupost de 400 pessetes, i proposava fer un petit vestíbul, una sala on s'exposaven els objectes i uns despatxos per a direcció i administració, i es preveia pintar les parets d'un to neutre.⁹

En el Ple d'aquell mes de juny es va acordar passar la proposta a la Comissió de Foment. Malauradament, no se'n va tornar a parlar més. Possiblement, perquè els seus impulsors van deixar els seus càrrecs. L'alcalde, Josep Margriñà, va deixar-ho de ser l'any 1918 i uns mesos després Martinell deixava de ser arquitecte municipal.

En aquest context encara ens hem de fer ressò de la proposta d'uns joves vallencs, estudiants a Barcelona, els quals van escriure a l'Ajuntament, el de-

7. Vegeu: *La Crònica de Valls*, 28-10-1916, pàg. 3.

8. Martinell, 1916a: 1; Martinell, 1916b: 2; Ors, 1916.

9. Arxiu Martinell, *Informe realitzat per l'arquitecte municipal Cèsar Martinell*, datat del juny de 1917.

sembre de 1917, proposant l'adquisició d'una obra de Jaume Mercadé per iniciar el Museu.

L'any 1920 es va fer una troballa molt important dins el terme municipal, el forn de Fontscaldes, el primer que es localitzava a Catalunya datat, inicialment, en època ibèrica. Unes restes per les quals es va interessar l'Institut d'Estudis Catalans, el qual s'emportà les peces per estudiar-les, però amb la promesa que tornarien per fer el museu de la ciutat. Mai més van tornar.

Quatre anys després, l'any 1924, un nucli de persones van crear l'agrupació Amics de l'Art i la Història, vigent fins al 1927. Cèsar Martinell va ser un dels impulsors amb d'altres historiadors locals i algun capellà erudit. Entre els temes de debat es va parlar de la possibilitat de crear un museu. En aquestes reunions també hi participava l'industrial i mecenes Francesc Blasi Vallespinosa, el qual es va engrescar en el projecte, fins al punt de voler fer-se càrrec de la construcció de l'edifici. A tal efecte va encarregar a Cèsar Martinell el projecte de l'edifici l'any 1925. Però malauradament tot plegat només va quedar en uns plànols (figura 2).

FIGURA 2. Projecte d'edifici per al Museu de Valls realitzat per Cèsar Martinell. Museu de Valls/ Arxiu Cèsar Martinell.

L'any 1928 se'n tornava a parlar, arran de la troballa del poblat ibèric del Vilar. Aquesta vegada era el regidor Cisteré qui proposava destinar una partida al pressupost de l'Ajuntament per fer-lo.

Va caldre esperar a l'any 1935 perquè el tema es tornés a posar sobre la taula. Aquesta vegada, la iniciativa va sorgir de l'Escola del Treball, dels seus alumnes. En la seva revista, *Cultura*, del mes de maig, hi apareix l'article «Fóra possible muntar un museu a Valls?», en el qual es proposa anar a la recollida d'objectes amb «algun sentit artístic o històric» i guardar-los inicialment a l'Escola, mentre no es pogués fer un museu en condicions. La idea fou acollida pel Consell Directiu de l'Associació d'Alumnes de l'Escola.¹⁰

Paral·lelament, el gener de 1936, la mateixa escola constitueix «la comissió que ha de portar a terme els treballs per a la formació d'un Museu Industrial dins el si de la nostra Escola» i també s'inicia la recollida d'objectes.¹¹

Els dos projectes toparan amb la revolta del juliol de 1936, la qual obligarà a fer una intervenció d'urgència:

Uns abnegats alumnes i associats de l'Escola del Treball han portat durant aquests últims dies una feixuga però meritòria tasca, la d'anar arreglant i recollint totes les coses de valor artístic, fins avui abandonades i oblidades, per a col·leccionar-les i poder organitzar un Museu d'Art antic i modern a nostra ciutat. Els dignes membres del Comitè de Defensa Pública de nostra ciutat, han donat tot l'apoi [*sic*] possible a tan alta i cultural tasca. El poble de Valls podrà agrair a aquest comitè el tenir un gran museu, que serà un dels més valuosos de les contrades de Catalunya. Amunt, i que no defallí ningú!!!¹²

La tasca no va ser fàcil. Així ens ho indica la mateixa revista un any després:

[...] uns quants companys nostres al veure que eren malmeses les nostres obres artístiques no miraren sacrificis i entre mig dels avalots i amenaces dels que tenien la dèria al cap de la seva destrucció salvaren part de les obres d'art existents en tots els llocs que el poble va fer-se seus.¹³

El mes de novembre, a requeriment de l'Associació, es va designar comissari del Museu a Joan Nadal, president de l'Associació d'Alumnes de l'Escola. Una de les primeres tasques va ser trobar un local on poder exposar el conjunt d'objectes recollits. Van demanar a l'Ajuntament les sales de l'antic castell de

10. Romkada, 1935: 4.

11. Vegeu: *Cultura*, gener, pàg. 15.

12. Vegeu: *Cultura*, agost, pàg. 12.

13. Vegeu: *Cultura*, abril-maig, pàg. 1.

Valls, al centre de la ciutat. La institució municipal ho veia amb bons ulls, però l'avançament del front de guerra va malmetre els plans. La manca de locals per la instal·lació de l'exèrcit, que tenia bona part dels comandaments a la nostra ciutat amb motiu de la batalla de l'Ebre, va provocar que els locals de la Federació de Sindicats de la CNT fossin ocupats per aquests, i la CNT, de rebot, traslladés les seves oficines a l'edifici del castell. Es va perdre l'oportunitat de poder obrir el Museu.¹⁴

L'any 1938, en plena guerra, va morir l'escultor Anselm Nogués, el qual va fer donació de totes les obres del seu taller per al Museu. Malauradament, però, per la mateixa negligència, s'acabarien perdent.

Després de la guerra es va voler reemprendre la iniciativa de fer un museu, però tot quedarà en un nou intent no reeixit. Caldrà esperar a l'any 1944, amb la situació local més normalitzada, que l'Escola del Treball decidís tornar-se a implicar en el projecte. En primer lloc, va encarregar a Cèsar Martinell una conferència sobre la «Necesidad de un Museo de Arte en Valls». D'aquesta conferència, sota la presidència de l'alcalde, en van sorgir diverses reunions i uns primers passos. Els alumnes, amb l'autorització de l'Ajuntament, reuniten el que havia quedat per exposar-ho en una aula de l'Escola, ubicada a l'antic convent del Carme. També s'afegiren objectes donats per diversos particulars com mossèn Ramon Pinyes o Joan Bigorra. S'inaugurava la sala el 23 de juny de 1945, en plena festa major local.¹⁵

L'incipient museu va romandre en aquell espai fins a l'any 1948, que degut a l'augment d'alumnes de l'Escola, es va fer necessària l'aula. Es retiraren de nou les peces per portar-les als baixos de l'Ajuntament, on s'amuntegaren. Allí, sense cap mena de control, sembla ser que es perderen alguns objectes.

Entre tant de desori, l'any 1949, va arribar una bona notícia, el llegat d'un conjunt de pintura catalana per al Museu, propietat de Francesc Blasi Vallespinosa. Un lot d'obres molt interessant que, provisionalment, va anar a ornamentar les oficines de l'Ajuntament.

Va caldre esperar a l'any 1954 perquè, definitivament, s'obrí el Museu. L'impulsor fou el regidor de Cultura, Joan Molina Juyol. El lloc triat va ser les sales del castell, que estaven buides. De fet, s'hi anava una quinzena d'anys després que ho haguessin proposat els membres de l'Escola del Treball. Allí, s'hi exposaren les pintures de Blasi, la col·lecció de Mn. Ramón Pinyes i més

14. *Ibidem*.

15. En l'arxiu del Museu hi ha una còpia de l'inventari de les peces recollides, datat del 13 d'abril de 1945.

tard s'incorporaren un conjunt de ceràmica i d'àmfores romanes donades per la vídua Duràn.

Però l'impuls definitiu va venir de la mà del doctor Joan Estil·las, el qual hi aportarà la seva col·lecció de pintura catalana. Segons Cèsar Martinell, la donació de Blasi va induir a Estil·las a imitar-lo. La incorporació de les peces va ser l'any 1956, moment en què el galerista Xifré Morros, amic personal del donant, va reorganitzar la distribució dels objectes a les sales.

La vinculació d'Estil·las amb el Museu i els artistes locals que en feien caliu va ser de tal magnitud, que va intentar fer-hi el Museu Manolo. L'amistat del col·leccionista amb l'artista, primer, i després amb la vídua i la filla, va comportar l'autorització de treure una còpia de totes les obres que la família tenia. El cost de fer-ho, l'havia d'assumir l'Ajuntament; però no ho va veure clar i el projecte no va fructificar.

El Museu anava endavant amb l'entusiasme de moltes persones. En aquest context cal anotar, l'any 1956, l'oferiment de la col·lecció del matrimoni Francesc Rodón i Enriqueta Giró. Per encabir-la al Museu calia buscar una nova ubicació, perquè amb les sales del castell no hi havia prou lloc per a les noves obres. A partir d'aquí els alcaldes Clols, primer, i després Galimany, buscaren la complicitat del Ministeri de Cultura per aixecar un edifici de nova planta.

El Ministeri va acceptar implicar-s'hi, però no per construir un museu sinó una casa de cultura, en la qual, entre altres serveis, hi fos el museu. Superat

FIGURA 3. Imatge de la inauguració de la sala amb les obres del Dr. Estil·las, al castell de Valls, l'any 1956. AMV.

aquest primer obstacle, l'Ajuntament va cedir l'any 1965 els terrenys per construir-hi l'edifici. I l'any 1970, ja acabada la construcció, es traslladaven les obres de l'antic museu al nou. El que havia somiat Martinell, el tríptic de la fe, la cultura i l'art, es feia realitat en l'indret previst, cinquanta anys més tard (figura 3).

Les noves sales del Museu van veure arribar, l'any 1972, els primers quadres de la donació de la Fundació Rodón-Giró i l'any següent s'obria la sala Bonifàs amb les peces donades per Cèsar Martinell.

L'any 1979, amb l'arribada de l'ajuntament democràtic, el Museu no va ser una prioritat per al Consistori. Tot i així, gràcies a la tasca del regidor Enric Ribé, s'aconseguien diverses obres importants de Galofre Oller. Però l'any 1984, al situar-se l'Arxiu Comarcal en l'edifici, el Museu perdria tota la planta baixa i la sala d'exposicions (figura 4), i quedà relegat al segon i al tercer pis de la casa, on perdia bona part de la seva visibilitat.

Dos anys després, l'any 1986, l'Ajuntament i la Generalitat es posaren d'acord per fer millores en la institució. En primer lloc, es realitzà el projecte museològic i museogràfic; seguidament es va constituir legalment la Fundació Pública Municipal Museu de Valls, i es va contractar, l'any 1987, per primera vegada, un tècnic per gestionar-lo. Dos anys més tard, s'iniciaren unes obres, pagades per la Generalitat de Catalunya, per remodelar els espais existents, i el 1993 s'obrien al públic. Vint-i-cinc anys després, el Museu està a les portes de fer una nova remodelació que comportarà una ampliació dels seus espais.

FIGURA 4. Sala del Museu de Valls a la Casa de Cultura, als anys vuitanta. AMV.

Una collecció de colleccions

Per entendre la collecció del Museu de Valls, cal conèixer qui han estat els principals donants i què és el que hi han aportat. Així doncs, sumàriament, anirem citant els mecenes que han marcat la història de la institució i l'evolució del seu fons.

Francesc Blasi Vallespinosa

La primera collecció artística que va entrar al Museu i que començarà a perfil·lar el futur dels seus fons serà la de Francesc Blasi.

Francesc Blasi Vallespinosa (Valls, 1875 - Barcelona, 1949) va ser un industrial i mecenes que va estar amatent a la cultura local i nacional. Gran afeccionat a la fotografia i a l'excursionisme, va ser president de la Secció de Fotografia del Centre Excursionista de Catalunya. Va viatjar per Europa, el Pròxim Orient i Amèrica. Va escriure diversos llibres i articles, sobre els seus viatges i sobre els santuaris marians de les comarques tarragonines. També va ser membre del Patronat dels Xiquets de Valls i va ajudar un bon nombre d'establiments de beneficència. A la seva mort es va constituir la Fundació Francesc Blasi Vallespinosa.

La collecció donada al Museu va ser petita però interessant, pels artistes representats, i molt coherent. Feta als anys vint, estava formada per una trentena de peces, de les quals hi havia onze olis sobre tela, una escultura, diverses aquarel·les i dibuixos, a més d'algunes peces en ceràmica.

FIGURA 5. *Arbreda*, 1922, obra d'Ignasi Mallo, donada per Francesc Blasi Vallespinosa.

Les peces més destacades eren les pintures de Joan Llimona, Dionís Baixeras, Joan Colom, Ignasi Mallo (figura 5), Jaume Mercadé, Iu Pasqual i Francesc Vayreda, i els dibuixos de Xavier Gosé, Opisso i Canals.

Cal recordar que als anys vint va ser el moment en què Blasi estava disposat a pagar un edifici de nova planta per al Museu. Podria ben bé ser que les peces, totes datades d'aquella dècada, tinguessin com a finalitat anar a parar al nou edifici. I, en conseqüèn-

cia, al quedar sense efecte la construcció, deixés d'interessar-li la compra de més obres. Això explicaria l'homogeneïtat en la datació de la col·lecció.

Doctor Estil·las

La segona col·lecció important que entrarà al Museu és la del doctor Estil·las. Aquesta marcarà ja definitivament el rumb del Museu, el seu decantament cap a l'art. Serà una donació voluminosa, formada per 121 peces.

Joan Estil·las Reixach (Valls, 1886 – Barcelona, 1966) va ser metge i col·leccionista. Al llarg de la seva vida va tenir múltiples contactes amb el món de l'art. Fou subscriptor de l'Organització Joan Merli, com a mínim els anys 1930 i 1931.¹⁶ Va participar a la penya de l'Hotel Colón de Barcelona, animada per Lluís Plandiura, i membre actiu del Real Círculo Artístico, des de 1948, i del Cercle Maillol de l'Institut Francès.¹⁷ Amic d'artistes, va mantindre una relació molt estreta amb Marià Llanvera i Manolo Hugué, que marcarà la seva vida.¹⁸

Els artistes més joves trobaven en ell un mecenes a qui recórrer, algú que els escoltava. I era capaç de fer uns intercanvis tan sorprenents com el viscut per Jordi Curós. L'any 1953 va canviar-li una escultura de Manolo per un oli seu, tot just quan el pintor iniciava la seva carrera artística.

En la seva donació hi ha representats una vuitantena d'artistes. Entre ells, hi destaquen Marià Llanvera, amb cinc obres, i Manolo Hugué, amb quinze (figura 6).

Més enllà d'aquests dos artistes, la seva col·lecció té dos blocs prou ben definits. El primer, format per artistes de la seva generació, nascuts a les últimes dècades del segle XIX, amb noms com Enric Galwey, Alexandre de Caba-

FIGURA 6. *Manola*, 1932, obra de Manolo Hugué donada pel Dr. Estil·las.

16. Agraeixo la informació a la investigadora Ester Barón.

17. Sobre el doctor Estil·las, vegeu Camps, 1996.

18. En deixa constància d'aquesta relació Josep Pla, en els seus *Homenots* i en la *Vida de Manolo, contada per ell mateix*.

nyes, Joan Cardona, Domènec Carles, o més vinculats al noucentisme, com Josep Aragay, Manel Humbert i Martí Llauredó, o a la Generació del 17, com Rafael Benet, Bosch-Roger i Joan Serra.

El segon bloc està format pels artistes que els van succeir, els quals van reaccionar al postnoucentisme imperant en la postguerra, buscant nous camins estètics. En aquest grup, heterogeni, hi podem esmentar els nascuts a les primeres dècades del segle xx, com Pere Gastó, Santi Surós, Josep Hurtuna, Ramon Llovet, i els més joves, nascuts a la dècada dels anys vint, com Joan Abelló, Aguilar Moré, Jordi Curós, Joaquim Datzira, Josep M. Garcia Llorç, Pere Marrà, Enric Planasdurà, Ramon Rogent i Xavier Vilató. D'aquest segon grup cal destacar l'obra del pintor Planasdurà, que aporta les primeres pintures abstractes a la col·lecció del Museu.

A part d'aquests dos blocs, hi trobem algunes obres de pintors vinculats al Maresme, provinents de l'estada del doctor Estil·las a Argentona els anys 1956-57, amb noms com Rafael Estrany, Emilià Garcia Tur, Josep Tur Roig o Alfred Opisso. I de tres artistes vallencs, Bonaventura Casas, Josep Busquets i Eduard Castells.

Família Galofre Oller

Un dels pintors vallencs de més anomenada és Francesc Galofre Oller (Valls, 1864 – Barcelona, 1942). Amb motiu del centenari del seu naixement, la ciutat li va organitzar una exposició amb una vintena d'obres aportades per la família, entre les quals hi havia el famós Boria Avall (figura 7). En agraïment, la família va fer donació de dues pintures a la ciutat, el tríptic *La Pau Universal* i el *Retrat d'Esteve Galofre Olivé*.

Les obres, més enllà de les dates de la mostra, es van quedar exposades un bon nombre d'anys a l'edifici de Sant Roc. La família va oferir a l'administració municipal el *Boria Avall*, però la compra no es va arribar a materialitzar. Va quedar en dipòsit fins a la seva adquisició per Caixa Tarragona, l'any 1981, la qual va donar-la al Museu. I un any més tard, una altra de les peces dipositades, *La Processó de l'Albiol*, fou adquirida per l'Ajuntament, gràcies al Banc Sabadell, que en va pagar la meitat del seu import.

La col·lecció del pintor es completarà, l'any 1982, amb el dipòsit del Museu d'Art de Catalunya de la peça *Herois sense glòria*. I més tard, per les adquisicions del Museu i els dipòsits de Jesús Saumell els anys 2012 i 2014.

FIGURA 7. *Bòria Avall*, 1892, obra de Francesc Galofre Oller, donada per Caixa Tarragona.

Fundació Rodón-Giró

La donació del matrimoni Rodón-Giró és una de les més importants rebudes pel Museu, per la quantitat i la qualitat de les obres aportades. Francesc Rodón Queralt (Valls, 1903 – Tarragona, 1969) va ser un important advocat especialitzat en dret mercantil i marítim, que va arribar a dirigir diverses empreses del sector, durant els anys cinquanta i seixanta. Es va casar amb la vallenca Enriqueta Giró. La seva col·lecció, voluminosa, la tenien ubicada entre la casa de Barcelona i la torre de Tiana. Totes les estances dels dos habitatges estaven plenes de quadres.

La col·lecció es va fer en relativament pocs anys i amb la voluntat de donar-la a la ciutat. De fet, bona part de les peces són adquirides després de fer pública la seva intenció, l'any 1956, en la constitució de la Fundació Rodón-Giró. Les obres no van arribar al Museu fins anys més tard i en diverses remeses. La primera l'any 1970, després de la mort de Francesc Rodón, i les següents els anys 1971, 1976 i 1979, aquesta última, amb la seva vídua ja difunta. Foren en total més de 250 peces.

La col·lecció es va construir amb l'assessorament de la Sala Parés, lloc on comprava, i amb la complicitat de Josep M. Català Rodón, un dels seus ne-

bots i advocat de professió. Oncle i nebot es presentaven a la sala i escollien les obres a grapat. D'una exposició monogràfica d'un pintor en podien comprar quatre o cinc peces d'un sol cop.

La col·lecció es defineix en funció dels artistes de la Sala Parés i del moment en què es van adquirir. Són obres cronològicament de postguerra, bàsicament dels anys cinquanta i seixanta, i marcadament figuratives. En la seva biblioteca es podia trobar el llibre *El arte sin ismos*, que defineix molt bé cap a on anaven els seus gustos estètics.

Els artistes més ben representats a la col·lecció, pel nombre de peces, són Josep Mompou, Josep M. Mallol Suazo i Francesc Serra Castellet. De Josep Mompou, n'arribaren vint-i-tres peces, datades bàsicament dels anys cinquanta i seixanta. Només n'hi ha una fora d'aquesta cronologia, del 1943. De Josep M. Mallol Suazo n'hi ha trenta, totes també dels anys cinquanta i seixanta, i de Francesc Serra Castellet, trenta-quatre, dels mateixos anys.

Altres artistes presents a la col·lecció són Emili Bosch-Roger, amb quatre pintures de meitats dels cinquanta, i Pere Pruna, amb vuit obres, Josep Amat i Alfred Sisquella amb cinc, Joan Serra, Manel Humbert i Pere Crèixams amb quatre peces, totes dels seixanta.

També cal citar les set pintures d'Emili Grau Sala i les vuit d'Àngel Cànovas, amb obres dels anys trenta i seixanta. Dues peces de Joaquim Sunyer, un retrat de la seva dona de 1930 (figura 8) i una maternitat de l'any 1953; sis d'Enric Casanovas, una escultura, de principis dels anys quaranta, i quatre dibuixos, dels seixanta, i un dibuix de Joaquim Nonell.

FIGURA 8. *Retrat de la dona del pintor*, 1930, obra de Joaquim Sunyer, donada per la Fundació Rodón-Giró.

A la col·lecció de Rodón també hi havia representats tres artistes vallencs: Eduard Castells, Josep Busquets i Jaume Mercadé, amb cinc, tretze i vint-i-tres obres. De l'escultor Josep Busquets, són les poques escultures que arribaren amb la donació.

Cas a banda és la presència de les pintures de Jaume Mercadé. Francesc Rodón era molt amic d'Albert Farrés, germà de la dona de Mercadé, i fruit d'aquesta amistat, per donació o per compra, van anar a parar a casa seva les dues obres dels anys trenta del pintor. Més tard, quan Francesc Rodón dirigeix TAC (Transportes, Aduanas y Consignaciones), li encarrega a Mercadé,

cada any, com a obsequi de Nadal, un centenar de peces d'orfebreria, per regalar-les als encarregats d'aduanes dels diversos ports amb què treballava l'empresa. Com agraïment a aquest important encàrrec l'artista li lliurava anualment una pintura seva. D'aquesta manera va fer-se amb bona part de la sèrie del zodíac, pintada per Mercadé a finals dels anys trenta, i un conjunt representatiu de l'obra del pintor dels anys cinquanta. L'artista era conscient que totes aquestes obres finalment anirien a parar al Museu de Valls. Potser per això les escollia amb deteniment.

La vídua de Rodón, Enriqueta Giró, una vegada morts els respectius esposos, va intentar que la vídua Mercadé lliurés la resta de peces del zodíac al Museu. No se'n va sortir, però el seu nét, Jaume Mercadé Gallés, va dipositar-les al Museu l'any 2014, amb la voluntat futura de donar-les.

Cèsar Martinell

La donació de Cèsar Martinell al Museu de Valls va viure diversos escenaris, fruit de la poca destresa de l'Ajuntament de Valls. Cal recordar que Martinell ja havia fet un primer dipòsit de peces a principis dels anys quaranta. Un dipòsit retirat l'any 1948, quan van ser traslladades als baixos de l'Ajuntament:

Mis objetos depositados pude localizarlos amontonados en una dependencia-almacén de los bajos del Ayuntamiento, donde llegué a tiempo de salvarlos, necesitados de restauración. En va quedar profundament decepcionat.¹⁹ (potser no va aquí)

El doctor Estillas, amb la seva donació, el va tornar a il·lusionar en el projecte. I més tard, amb la construcció de la Casa de Cultura, li semblava que el Museu tenia futur. Tot plegat el va decidir a fer una donació important de la seva col·lecció; però la seva generositat es va veure frenada per diverses circumstàncies. En una nota manuscrita guardada al seu arxiu, datada del 18 de desembre de 1971, escriu:

Visito a l'alcalde [...] i li exposo la meva opinió de que veig poc entusiasme en la organització del Museu. Tenia intenció de deixar per al mateix la major part d'obres de Bonifàs i altres d'origen vallenc o d'interès que posseeixo però dita fal-

19. Martinell, 1965: 2-4.

FIGURA 9. Sant Rei, de Lluís Bonifàs, donat per Cèsar Martinell.

ta d'entusiasme em desanima. Em dol aquesta actitud perquè el meu desig era d'una màxima col·laboració.²⁰

Aquesta constatació, que el projecte no anava prou bé, i la pressió familiar, va fer reduir sensiblement la llista de peces a donar. L'acord amb l'Ajuntament es va materialitzar l'any 1972, però la seva desconfiança amb l'administració municipal va suposar d'entrada fer un acord de dipòsit, en lloc de donació, i revisable per la seva família en els deu anys següents, en cas que no es complissin una sèrie de condicions. Però la poca diligència en la recollida de les peces li va fer tornar a repensar-se si era convenient fer el dipòsit, i de fet, finalment, no va acabar entrant tot el previst en l'acord signat amb l'Ajuntament.

Entre les peces donades cal destacar diverses obres dels Bonifàs. De Lluís es van dipositar dos reis bíblics (figura 9), dos angelets i una pintura de l'Ecce homo, i del seu germà Francesc dos angelets més. A més, entraren una còpia del sant Sebastià realitzat per Lluís Bonifàs, conservat a la Real Academia de Bellas Artes de Madrid; la còpia de les tres testes del misteri del Davallament, del mateix escultor, i còpies d'un sant Joan i un sant Pere, atribuïts als Bonifàs. Diverses peces d'Anselm Nogués, el seu mestre en escultura, dues pintures de Bonaventura Casas, vuit làpides procedents del castell de Valls i el cap de santa Anna, de l'escultor Amadeu, reproduït per Camps Arnau, completen la llista.

De la relació inicial, en van caure peces tan importants com la col·lecció, única, de traces barroques, adquirida posteriorment pel MNAC als seus descendents, un conjunt d'esbossos en terracota d'escultures barroques de diversos artistes i peces de ceràmica ibèrica, trobades a Valls.

El llegat de Martinell té unes característiques molt marcades. Per una banda, té un caire local, molt diferent de les altres donacions, d'àmbit nacional, i

20. Arxiu Cèsar Martinell, nota manuscrita.

d'altra banda, amplia la seva cronologia. Anteriorment, el Museu només disposava de dos retaulons de principis del segle XVIII en el seu fons, i la resta d'obres corresponien a finals del segle XIX i del XX. Amb la seva donació i la de Ramona Bruna, l'any 1971, de la Mare de Déu «dormida» de Lluís Bonifàs, i l'adquisició, l'any 1977, de dues talles de l'oratori del castell, es conforma un conjunt interessant de peces barroques. Aquest àmbit es completarà amb la donació, els anys noranta, d'algunes ornamentacions del mateix oratori i d'un arrambador de finals del XVIII, per la Fundació Montserrat Cuadrada.

Maria Galofre Queralt

L'any 1975 la col·lecció del Museu s'amplia amb l'acord de cessió de cinquanta-tres quadres propietat de Maria Galofre Queralt. Cessió que es va transformar en donació a la seva mort, l'any 1981.

Del conjunt, molt desigual, cal destacar una marina de Baldomer Galofre, de petites dimensions, i les obres de Joaquim Vancells, Enric Galwey, Joan Commeleran i tres Mallol Suazo. També hi van entrar dues obres de Francesc Galofre Oller i tres del seu fill Francesc Galofre Surís.

En el llistat també hi apareixen un M. Vayreda i un M. Urgell, que s'han donat per obres no originals d'aquests artistes.

Col·lecció del crític d'art Joan Cortés

El crític d'art Joan Cortés Vidal (Barcelona, 1898 - Santander, 1969) havia tingut una bona relació amb els artistes vallencs i amb el col·leccionista Francesc Rodón. Aquesta relació va propiciar la donació d'una part de la seva col·lecció al museu. La intenció va ser anunciada per la seva vídua, Josefina Bayona, l'any 1972. Anys després, el 1981, Enric Ribé, com a responsable del museu, va reunir-se amb la vídua per tancar un llistat de vint-i-set peces, entre les quals hi havia un oli i una tinta cubista del mateix Joan Cortés.

L'hora de la veritat, quan es van lliurar les peces, l'any 1988, van ser només tretze les obres que entraren al museu. La més interessant fou un Joan Brotat, que no estava a la llista inicial. També cal esmentar un dibuix de la Montserrat Gudiol, un gouache de Castelnuovo i olis de Mundó, Güell i Crèixams, entre d'altres.

Maria Martinell

Maria Martinell Taxonera, filla de Cèsar Martinell, va estimar el Museu de Valls i va complementar el llegat del seu pare a través de diverses donacions. Entre 1999 i 2014, va donar els retrats dels seus avis, realitzats per Marià Lla vanera, un retrat del doctor Estil·las, un plafó ceràmic obra de Xavier Nogués, dibuixos del seu pare i un dibuix aquarellat de Jujol. Així mateix, va fer donació de diversa documentació del seu pare, entre la qual destaca el seu arxiu fotogràfic, imprescindible per estudiar el barroc al nostre país i les construccions agràries realitzades per Martinell.

En aquest mateix període va entrar un conjunt de quasi noranta plànols de Cèsar Martinell, entre originals i còpies, trobats a les golfes de la casa pairal de la família, donats pel seu nou propietari, Francesc Casellas.

Collecció Català-Roca

Un altre conjunt important d'obra va arribar de la mà de la família Català. L'any 1997 el Museu va organitzar una exposició amb motiu del 75è. aniversari de Francesc Català-Roca. Els seus amics es van adherir a l'homenatge aportant-hi tot tipus d'objectes. En total, hi va haver més d'un centenar de participants, entre els quals cal destacar els hereus de Joan Miró, Antoni Tàpies, Frederic Amat, Joan Brossa, Eudald Serra, Albert Ràfols Casamada, Andreu Alfaro, Maria Girona, Erwin Bechtold, Joan Hernández Pijoan, Pablo Palazuelo, Modest Cuixart, Ben Jakober, Marcel Martí, Colita, Toni Cumella, Ramon Masats, Oriol Maspons, Xavier Miserachs o els fills de Joaquim Gomis. Entre les peces donades pels artistes destaca una *Lurra*, d'Eduardo Chillida. Tota aquesta collecció, per decisió de Català, es va quedar al Museu.

L'any següent, mort ja Català, els seus fills van dipositar la collecció particular del fotògraf, formada per 132 objectes, entre els quals cal anotar un oli sobre paper de Tàpies, de l'any 1950 (figura 10); obra gràfica de Joan Miró, a més de cartes i d'unes pàgines del seu dietari personal, amb projectes d'obres; el projecte a tinta de la capçalera de la publicació *Revista*, dissenyada per Salvador Dalí; pintures de Marc Aleu, Josep Guinovart, Tharrats, Erwin Bechtold, Frederic Amat; un dibuix a tinta d'Apelles Fenosa; gravats d'Antoni Clavé, Palazuelo i Tàpies; ceràmiques de Josep Llorenç Artigues i del seu fill Joan Gardy Artigas; fotografies de Joaquim Gomis, Agustí Centelles, Gol i M. Zuzunaga.

També van dipositar un conjunt importantíssim de fotografies del seu pare, una part de les quals, divuit, les va adquirir posteriorment la Generalitat, a instàncies del Museu, per deixar-les a Valls. I el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, l'any 2008, va donar vuitanta-dues imatges de Català de l'exposició del Grup R.

D'altra banda, l'any 1998, pocs mesos després de la mort de Francesc Català-Roca, el Museu va organitzar una exposició del seu germà Pere. Per primera vegada es veia una exposició individual del seu treball fotogràfic. La col·lecció presentada, formada per cinquanta-una imatges, d'entre els anys cinquanta i setanta, van ser donades pel fotògraf al Museu.

FIGURA 10. Tàpies de l'any 1950, obra de la col·lecció de Francesc Català-Roca.

Col·lecció Jaume Mercadé

Jaume Mercadé ha estat un dels artistes més preuats del Museu de Valls. Les primeres obres van entrar, com hem esmentat, amb la donació de Francesc Blasi Vallespinosa i posteriorment amb la donació Rodón-Giró. Però la col·lecció del Museu s'ha anat completant a través de les donacions de Rosa Farrés, vídua Mercadé, l'any 1979, i Jaume Mercadé Gallés i Jordi Mercadé Compte, nét i nebot de l'artista, i de M. Teresa Sanromà, l'any 2009. Així mateix, el Museu ha anat adquirint diverses obres per omplir els buits de la col·lecció (figura 11).

L'última entrada d'obres de Mercadé va ser l'any 2014, gràcies al dipòsit realitzat per la família, el qual venia a complementar la col·lecció de la institució, especialment en joieria i orfebreria, que el Museu pràcticament no en disposava. A més, ampliava la cronologia en les

FIGURA 11. Torrent de Farigola, obra dels anys vint de Jaume Mercadé, adquirida pel Museu.

peces de pintura. A partir d'aleshores el Museu disposa d'obres des dels seus inicis, de l'any 1916 a l'any 1964, i de pintures tan rellevants, dins de la seva trajectòria, com *Marges* (1957), que va guanyar el premi Juan Gris.

El dipòsit està compost de trenta olis; trenta-cinc dibuixos de paisatge o figura; divuit dibuixos de joieria i argenteria; quaranta-dues unitats d'argenteria, amb jocs complets de cafè; una representació molt àmplia de peces de coberteria, i dotze peces de joieria. A més de diplomes, medalles i reconeixement rebuts per l'artista i d'altres elements, com un bust del pintor realitzat per l'escultor Jaume Duran o un baix relleu de Granyer, que va presidir la botiga de l'artista.

Entre les obres en propietat i l'actual dipòsit de la família, el Museu és la institució de referència per estudiar l'obra de l'artista i gaudir-ne.

Collecció Daniel Giralt-Miracle

La donació més nombrosa que ha rebut el Museu en la seva història és la col·lecció del crític d'art Daniel Giralt-Miracle, formada per més de 500 obres (figura 12).

FIGURA 12. Vista de l'exposició de la donació de la col·lecció Daniel Giralt-Miracle, a les sales del Museu, l'any 2017.

Diverses circumstàncies personals i familiars, d'una banda, i la relació establerta amb el Museu, en un inici professional i després d'amistat, d'una altra, van fer decantar el crític cap a Valls per a la ubicació de la seva col·lecció privada. Un conjunt d'obres que han vingut a complementar perfectament el fons existent al Museu de Valls.

Les peces han arribat en diverses remeses, els anys 1999, 2012 i 2016. Si en un primer moment van entrar com a dipòsit, després ho han fet com a donació. La col·lecció és fruit de la seva llarga trajectòria professional i de l'amistat establerta amb els artistes. Hi destaca un conjunt importantíssim d'obra gràfica (aiguaforts, litografies, serigrafies i xilografies) realitzada en les últimes quatre dècades del segle xx, que reflecteixen les tendències dominants en aquells anys: l'abstracció, els corrents geomètrics, el pop, l'art conceptual, la recuperació de la nova figuració, els nous expressionismes, etc. En la col·lecció hi ha noms destacats de l'escena artística catalana, espanyola i internacional, com Joan Miró, Antoni Clavé, Antoni Tàpies, Joan Brossa, Josep Guinovart, Perejaume, Miralda, Plensa, Chillida, Saura, Canogar, Equipo Crónica o Christo, entre molts altres.

La donació es completa amb fotografies de Joan Fontcuberta o de Toni Catany; olis de Ràfols Casamada, Joan Pere Viladecans i Yturralde; peces de Miquel Barceló, Antoni Llena, Jordi Pericot, Sempere, Amadeo Gabino, Conrad Marca-Rally o Susanna Solano. Més de 300 artistes hi són representats en aquesta col·lecció eclèctica i alhora representativa de l'escena creativa del país en els últims cinquanta anys.

Donació de “la Caixa”

El Museu de Valls ha mantingut des dels anys noranta una bona relació amb l'Obra Social “la Caixa”, que s'ha traduït amb la materialització d'un bon nombre d'exposicions. Aquesta relació fluïda amb els seus responsables va fer que la institució pensés en el Museu en el moment de voler desprendre's de diverses obres que no encaixaven en la seva col·lecció. Concretament, es va arribar a l'acord de donació, l'any 2013, de sis obres dels artistes Francesc Camps Ribera, Pere Isern Alié, Josep Berge Boada i Josep Mompou Dencausse. Especialment interessant és l'obra de Mompou, una peça raríssima en la trajectòria de l'artista titulada *Eve et Charlot* (figura 13).

FIGURA 13. *Eve et Charlot*, 1922, de Josep Mompou, donada per l'Obra Social “la Caixa”, al Museu l'any 2013.

Donacions d'artistes i els seus descendents

El Museu ha anat rebent, en els seus anys d'història, donacions d'obres per part d'artistes. Entre totes aquestes volem destacar la dels ex-membres del grup vallenc Un Nus, l'any 2009, formada per l'arxiu documental del grup i un centenar d'obres dels seus membres: Joan Cunillera, Pere Queralt, M. Teresa Sanromà, Joan Serafini i Jaume Solé. I també la donació del pintor Joaquim Chancho, l'any 2013, de sis peces datades dels anys 1962, 1996 i 1997, i les 197 obres donades per Marisa Esmatjes, entre els anys 2011-16, que cobreixen la seva llarga trajectòria.

Així mateix, s'ha enriquit amb les donacions i els dipòsits realitzats pels fills dels artistes, com en el cas de Jordi i Montserrat Mercadé, d'obres del seu pare, Pau Mercadé, o de Roser Solanic amb vint-i-cinc peces de Rafael Solanic, entre escultures i dibuixos. Finalment, cal destacar el dipòsit realitzat per Ramon Queralt de l'obra del seu pare, Josep Queralt, cartellista i dibuixant per a les arts gràfiques.

Fons d'art contemporani

L'any 1985 es va iniciar la programació d'una sala d'art contemporani a Valls, la Capella de Sant Roc. Fins a l'any 2006, de cada exposició el Museu es quedava una peça per formar un fons d'art contemporani. Actualment, el fons està format per més d'un centenar de peces d'artistes com Marcel Pey, Salvador Juanpere, Joan Rom, Francesc Vidal, Vanesa Pey, etc.

Així mateix, la Fundació Ciutat de Valls ha dipositat les obres guanyadores de la Biennial de Valls / Premi Guasch-Coranty, dedicada a l'art emergent, per integrar-se al fons d'art contemporani del Museu.

Dipòsits de la Generalitat

Una altra col·lecció molt important del Museu és el dipòsit d'obres del Fons d'Art de la Generalitat de Catalunya, format per 115 peces. Les obres provenen de les adquisicions que la primera institució del país ha anat fent en els últims trenta anys. Un bon nombre procedeixen de l'antiga col·lecció Riera i la resta, del fons adquirit a la Sala Parés, a l'escultor Apelles Fenosa, als fills de Català-Roca i de la dació dels hereus de Josep Guinovart.

És un conjunt eclèctic on destaquen obres de Ramon Casas (figura 14), Ricard Canals, Joaquim Mir, Antoni Clavé, Francesc Domingo, Francesc Gimeno, Joan Ponç, Sonia Delaunay, Jaume Mercadé, Juli Gonzalez o Josep Guinovart. També hi ha un bon nombre d'escultures de Manolo Hugué, Apelles Fenosa, Enric Casanovas, Martí Llauradó i Josep Clarà i fotografies de Francesc Català-Roca i Xavier Miserachs.

FIGURA 14. *El mocador blau*, 1898, obra de Ramon Casas, dipòsit del Fons d'Art de la Generalitat de Catalunya al Museu de Valls.

Adquisicions

Des de fa anys, el Museu ha procurat reservar una partida anual de diners per adquirir obra. Això ha permès crear una col·lecció fotogràfica que la institució no tenia. El primer objectiu fou preservar les obres de Pere Català Pic, a finals dels anys noranta i principis dels 2000. L'adquisició d'aquestes obres a la família ha permès al Museu ser la institució de referència del fotògraf (figura 15). Posteriorment, l'adquisició de gairebé tota la col·lecció fotogràfica de l'extinta Xarxa Cultural, i de diverses donacions, ha confegit aquesta col·lecció fotogràfica, amb obres de Francesc Català-Roca, Xavier Miserachs, Leopoldo Pomés, Oriol Maspons, Joan Colom, Ricard Terré, Pilar Aymerich, Humberto Rivas, Pere Formiguera, Toni Catany, Joan Fontcuberta, Manel Esclusa, Ferran Freixa, etc.

Però no només s'ha adquirit fotografia, sinó tot tipus de disciplines: pintura, escultura, dibuix, obra gràfica o vídeo, d'autors com Jujol, Clarasó, Urgell, Sacharoff, Obiols, Mallol, Brotat, Todó, Perejaume, Pep Duran, Canogar, Serra de Rivera, Artigau, etc.

Epíleg

Com hem vist, el projecte de fer un museu a Valls va ser lent i laboriós, va trigar molts anys a materialitzar-se. Però va ser realitat gràcies a l'entusiasme dels seus mecenes i del grup d'artistes locals, que se'l van fer seu; més que no pas per

FIGURA 15. Publicitat de la casa Cinzano, realitzada per Pere Català Pic, adquirida pel Museu de Valls.

la voluntat de l'administració municipal, titular del Museu. Això explica el seu decantament cap al món de l'art.

D'altra banda, és una col·lecció de col·leccions, marcada pel tarannà dels seus donants i aprofitant les oportunitats que s'han presentat, sense una planificació prèvia i ben estructurada. Un aspecte que s'ha intentat palliar, mínimament, en els últims vint anys, amb una política d'adquisicions per recosir i complementar les donacions rebudes.

És un museu local, que depèn de l'administració municipal; però la seva col·lecció i la seva vocació és d'àmbit nacional, centrada en mostrar i explicar l'art català, des de finals del segle XIX fins a l'actualitat, fo-

nementalment, però amb incursions a l'art barroc.

En definitiva, és una institució impulsada per la societat civil amb el concurs de l'administració, com tantes d'altres creades al nostre país, i que dibuixen la realitat patrimonial de Catalunya.

Referències bibliogràfiques

- «Ajuntament» (1915). *Pàtria*, 31-7-1915, pàg. 3.
- «Ayuntamiento» (1916). *La Crònica de Valls*, 28-10-1916, pàg. 3.
- CAMPS, Teresa (1996). *Dr. Estil·las, col·leccionista d'art*. [Valls:] Museu de Valls, Ajuntament de Valls.
- MARTINELL, Cèsar (1916a). «La Biblioteca Popular 1366. 1966?». *Crònica de Valls*, 21-10-1916, pàg. 1.
- (1916b). «Els museus d'art local». *Crònica de Valls*, 16-12-1916, pàg. 2.
- (1965). «El anhelado museo y su gestación laboriosa». *Cultura*, gener, pàg. 2-4.
- «Noves» (1936). *Cultura*, gener, pàg. 15.
- «Noves» (1936). *Cultura*, agost, pàg. 12.
- «Pòrtic» (1937). *Cultura*, abril-maig, pàg. 1.
- ORS, Eugeni d' (1916). «Museus locals d'art». *Crònica de Valls*, 23-12-1916.
- ROM KADA, [s.n.] (1935). «Fóra possible muntar un museu a Valls?». *Cultura*, maig, pàg. 4.
- «Una obra de cultura» (1909). *La Crònica de Valls*, 17-4-1909, pàg. 1-2.